

OB DAROVANJA – SIMPOZIJ O ŽIVLJENJU KRISTINE BRENKOVE

13. aprila 2011 se je v Mestni knjižnici Ljubljana, v Knjižnici Otona Župančiča, odvijal simpozij o ustvarjalnosti in življenju Kristine Benkove. Pripravila ga je je Pionirska – center za mladinsko književnost. Simpozij je obeležil stoto obletnico rojstva dr. Kristine Brenkove, vsestranske kulturne osebnosti, ki je s svojim delovanjem in ustvarjanjem pustila neizbrisne sledi na mnogih področjih mladinske književnosti in bralne kulture.

Otvoritveni referat je imel akademik Niko Grafenauer.

V vseh treh letošnjih številkah bomo objavili nekaj prispevkov s tega simpozija, katerega soorganizatorica je bila tudi revija *Otrok in knjiga*.

Niko Grafenauer
Ljubljana

ESEJ O KRISTINI BRENKOVI KOT PRAVLJIČNI UREDNICI

V knjigi drobnih ljudskih pravljic z vsega sveta z naslovom *Mamka Bršljanka*, ki jo je Kristina Brenkova 1976. leta pripravila za izdajo v knjižni zbirki *Deteljica*, najdemo tudi kratko spremno besedo, v kateri popiše svoje začetno in nikdar pretrgano nagnjenje do pravljic in prevzetost z njimi. Takole pravi: »Ko sem se pred mnogimi leti naučila brati, bi najraje brala knjige, v katerih so bile natisnjene pravljice, brez števila pravljic ...« Kot otroku so ji posebej padle v oči *Pravljice* Frana Milčinskega, ki jih je videla v izložbi, a so bile zanjo nedostopne. »Nemara je ta otroška neizpolnjena želja po knjigah s pravljicami in podobami,« pripoveduje dalje, »ostala v meni živa vse do danes? Mogoče pa je tudi, da sem si takrat in si tudi še danes želim brati pravljice zato, ker mi pripovedujejo o drugačnem svetu, kot je ta, v katerem živim.«

Ko sem po dolgih letih spet vzel v roke to knjigo, ki jo je imenitno ilustrirala Ančka Gošnik-Godec, in prebral te stavke, sem se spomnil na moto, ki ga je postavil J. W. Goethe na čelo svojega razmišljanja z naslovom *Pesništvo in resničnost*: »Česar si v mladosti želimo, tega imamo na starost v obilju.« To za Kristino Brenkovo, ko gre za svet pravljic, zagotovo več kot drži.

Ko sem Kristino Brenkovo prvič srečal v živo – bilo je na nekem skupnem bralnem nastopu pred učenci – sem jo zares ugledal tako, kot da je ravnokar stopila čez prag ene od pravljič v resničnost. Zdela se mi je, študentu, prav pristrčno nebogljena, zbegana in krhka za svoja leta. A to je bil le prvi vtis. Kasneje, ko sem jo bolje spoznal in jo ob njeni upokojitvi tudi zamenjal kot urednik knjig za otroke, sem šele dognal, kako trdna in zvesta sebi, s tem pa tudi tistim, ki jim je zaupala, je bila v resnici. Postala sva prijatelja in tako je ostalo do konca.

Ko govorim o tej značajski značilnosti in moralni držī Kristine Brenkove, se glede na svoje izkustvo in opažanje ne morem izogniti razmerju, kakršno se je spletlo med njo in njeno tesno sodelavko Vlasto Zagorski, ki je v založbi Mladinska knjiga kot tehnična urednica skrbela za čimboljši izgled in tiskarsko veljavnost knjižnih izdaj, predvsem pa slikanic, ki so prihajale iz Kristininih uredniških rok.

Tu ni šlo le za prijateljstvo, šlo je za neke vrste zavezo, ki je najbrž izhajala iz izkustev, ki sta si jih obe nabrali med vojno, nemalo pa tudi po njej. Kristina Brenkova je bila, kot je znano, med vojno kurirka OF oziroma pisateljica in kominternovca Prežihovega Voranca. To ju je povezovalo vse življenje. Ampak za to svojo dejavnost si je prislužila tudi več mesecev bivanja v italijanskih zaporih, ki se je k sreči končalo z italijansko kapitulacijo.

Vlasto Zagorski, ženo pesnika, pisatelja in časnikarja Cvetka Zagorskega, že pred vojno preganjanega levičarja, kasneje po vojni pa interniranca na Golem otoku od 1949 do 1951, je doletela še posebna nesreča. Med vojno so jo Nemci strpali v grozljivko, za kakršno je veljalo žensko koncentracijsko taborišče Ravensbrück, po vojni pa je kot žena »goloatakaša« preživljala vseh vrst ponižanj, zlonamernih šikan in zasramovanj, vse dokler je – kdove po čigavem partijskem navodilu – naposled niso sprejeli v službo na Mladinsko knjigo. Zanj se je menda zavzel takratni glavni urednik Ivan Potrč, ki pa je imel načelno potrditev direktorice Zorke Peršič, za katero se je vedelo, da je v neposrednem stiku s slovenskim partijskim vrhom. Vlasta Zagorski je bila že od začetka, tudi na podlagi prizadevanj Kristine Brenkove, ki je sodelovala pri ustanovitvi založbe Mladinska knjiga in je v tem pogledu vendarle imela nekaj besede, dodeljena njej oziroma uredništvu knjig za otroke. Med njima se je razvilo dolgoletno odlično sodelovanje, rekel bi vzajemnost, ki je, kolikor vem, predvsem Vlasti Zagorski veliko pomenila. Pa tudi Kristini. Kajti Vlasta je imela izjemen občutek za jezik, Bajčevo slovnico pa je obvladala skoraj tako kot jaz, ki se še dandanes večkrat bolj kot ne zanesem nanjo. Zato je bila tudi nepresegljiva lektorica Kristininih pravljič in drugih pripovedi.

To pripovedujem tudi zaradi tega, ker je Kristina Brenkova v štiriindvajsetih letih – od 1949 do 1973 –, ko je bila urednica v založbi, okrog sebe zbrala celo vrsto pesnikov, pisateljev, ilustratorjev, svetovalcev in vseh drugih, katerih beseda je kaj štelā pri njej. Tako se je okrog nje spletel krog izbornih sodelavcev in prijateljev, ki so ji pomagali v težavnih povojnih razmerah uresničevati njene zamisli in tako uveljaviti knjige za otroke kot bistveno programsko usmeritev založbe, s tem pa tudi povzdigniti Mladinsko knjige ne le v jugoslovanskem založništvu, kjer je Mladinska knjiga kmalu postala ena najvidnejših založb na področju mladinske književnosti, pač pa je imela ugled tudi v mednarodnih založniških povezavah.

Seveda pa je treba reči še to, da je k temu v tistih letih odločilno pripomogla dolgoletna direktorica založbe Zorka Peršič s svojimi poslovnimi in drugimi zvezami tako doma kot v tujini.

Kristina Brenkova je kot urednica začela obnavljati izdaje nekaterih klasičnih del za otroke, hkrati pa seveda izdajati tudi slikanice in knjige najvidnejših sodobnih avtorjev. V knjižnih zbirkah, ki jih je zasnovala, je objavljala dela, ki so bila namenjena najmlajšim in šolskim otrokom. Te edicije so se iz skromnih zametkov po številu izdaj kmalu razširile in se dodobra udomačile med mladimi bralci. V mislih imam predvsem *Čebelico* in *Cicibanovo knjižnico* za šolske otroke, *Velike slikanice*, *Malo slikanico* in tudi večjezično vsejugoslovansko slikaniško serijo *Zvezdico* za predšolske otroke. Nikakor pa ni mogoče spregledati tudi zložljive kartonske zgibanke ali leporella v zbirki *Najdihojca*, ki je namenjena najmlajšim in jo je Kristina Brenkova začela zavzeto gojiti že od 1958. leta dalje. Potem je tu še knjižna zbirka *Mladi oder z igrami* za otroke in mladino. Poseben pomen pa pripisujem edinstveni ediciji predvsem ljudskih pravljic z vseh koncev sveta *Zlata ptica*, ki je z oznako »zbirka najlepših pravljic in pripovedk iz domače in svetovne književnosti« začela izhajati pod uredništvom Ivana Potrča in Kristine Brenkove leta 1956 in 1987. leta v mojem uredništvu dosegla 100 knjig.

Vse to veliko pove o tem, da je Kristina Brenkova v svojem programskem konceptu ves čas sledila izkušnji in tudi potrebam, ki jih je razpoznavala v stiku z otroki in vzgojitelji, na kar kaže širok razpon njenih izdaj glede na zahtevnostno stopnjo in starost otrok, ki jih je z njimi zalagala. Razumljivo pa je tudi to, da je na moč skrbela za njihovo estetsko veljavnost tako po literarni kot po likovni plati. Zato ni naključje, da je sčasoma pridobila k sodelovanju celo vrsto uveljavljenih starejših slikarjev. Na primer: Gvida Birolla, Franceta Podrekarja, Miha Maleša, Maksima Sedeja st., Toneta Kralja, Franceta Miheliča, Miklavža Omerso, Marija Preglja, Marijo Vogelnik, Iveta Šubica, Jožeta Ciuho, Melito Vovk - Štih itd., da ne naštevam v nedogled. S posebno zavzetostjo pa je pri sebi gojila tudi skupino mlajših ilustratoric in ilustratorjev, ki so se posvečali zgolj slikaniški in knjižni ilustraciji. K temu so nemalo pripomogle tudi Levstikove nagrade, ki jih založba podeljuje že od 1949 naprej. Iz teh pobud in zagona, ki ga je kazala založba na področju knjižnih izdaj za otroke in mladino, predvsem pa avtorji s svojimi inovativnimi dosežki v tem specifičnem likovnem žanru, je nastal pojem »ljublanske ilustratorske šole«, ki so ga poznali tudi založniki v tujini.

Naj tu omenim samo nekaj slikaniških del, ki so po letu 1958 začela po zaslugi Kristine Brenkova in nekaterih vodilnih ljudi v založbi prodirati tudi v tujino. Tega leta je hkrati v hrvaščini, angleščini in nemščini izšla slikanica Matije Valjavca *Pastir*, katerega izvirno besedilo v verzih je prestavil v prozo in ga jezikovno posodobil Cene Vipotnik. Z danes že znamenitimi avtentičnimi bohinjškimi motivi pa ga je v svojih ilustracijah dopolnila Marlenka Stupica. Temu je leta 1960 sledil Levstikov *Martin Krpan* z ilustracijami Toneta Kralja, nato pa v nemškem jeziku še *Muca copatarica* in *Hišica iz kock* Ele Peroci z ilustracijami Lidije Osterc; slednja je ugledala luč sveta kar pri osmih evropskih založbah, ki so jo sprejele v svoj program. Ali drugače rečeno: izšla je v nemščini, češčini, italijanščini, srbsčini, finščini, slovaščini, madžarščini in hrvaščini. V letu 1964 je bilo v tujih jezikih natisnjenih kar 32 slovenskih slikanic različnih formatov. Vse to dokazuje, da so si naše slikanice pridobile pomembno mesto v tej knjižni zvrsti tudi zunaj domačih jezikovnih meja. Še bolj kot ta podatek pa govori o uspešnosti naših slikanic na tujem tudi njihov sprejem ne le na trgu, ampak prav tako v evropskih strokovnih krogih, o čemer priča tudi oznaka, ki se je uveljavila pod že omenjenim pojmom »ljublanska ilustratorska šola«.

Leta 1965 je Mladinska knjiga priredila mednarodni simpozij, ki je bil ob enem kongres v okviru UNESCO ustanovljene zveze International Board of Books for Young People – IBBY. Za predsednico je bila izvoljena direktorica založbe Mladinske knjige Zorka Peršič, za tajnika pa pesnik, prevajalec in pravnik, vodja avtorskega oddelka v MK, dr. Rado Bordon. Njuno štiriletno delo na tem področju je tehtno prispevalo k popularizaciji in razširjenju slikaniškega dela založbe, za katerim je stala Kristina Brenkova.

Tako je v letu 1967 mogoče naštetih kar 52 slovenskih slikanic različnih formatov, prevedenih v tuje jezike. Med njimi poleg že omenjenih najdemo še druga pomembna slikaniška dela, kot so: *Kdo je Vidku napravil srajčico*, *Puhek v Benetkah*, *Sneguljčica*, *Moj dežnik je lahko balon*, *Krojaček Hlaček*, *Kam se je skrtil krojaček Hlaček* etc. Z njimi so prodrla v širšo mednarodno javnost ne le imena avtorjev besedil, pač pa predvsem slikarjev in ilustratorjev, ki so jih upodobili – npr. Jože Ciuha, Ive Šubic, Ive Seljak - Čopič, Marlenka Stupica, Marjana Jemec - Božič, Ančka Gošnik - Godec, Melita Vovk - Štih, Lidija Osterc in tako naprej.

Vse to je bilo Kristini Brenkovi, kot vem iz pogovorov z njo, v veliko zadoščanje, saj je pomenilo priznanje in potrditev njenih prizadevanj prav na slikaniškem področju, ki je bilo pred vojno še zelo skromno in premalo prisotno v slovenskem založništvu, zdaj pa se je razcvetelo in estetsko razmahnilo do tistih višin, ki so nekaterim avtorjem ilustracij prinesla tudi pomembne mednarodne nagrade in priznanja.

V zadnjem obdobju svojega urednikovanja je k sodelovanju na slikaniškem področju, ki se mu je vseskozi posvečala z vso vnemo in zavzetostjo, priklivala tudi nekatere mlajše slikarje, ki so kmalu pokazali, da je bilo zaupanje vanje utemeljeno in več kot upravičeno. To so bili Milan Bizovičar, Štefan Planinc, Jelka Reichman, Marija Lucija Stupica, Kostja Gatnik, Marjan Manček, Irena Majcen, Tomaž Kržišnik in še vrsta drugih.

Seveda bi se dalo o uredniškem delu Kristine Brenkove na področju slikanic za otroke povedati še marsikaj, saj je v tem pogledu takorekoč oralna ledino. Hkrati pa je zaradi zaledja odličnih slikarjev in spodbud, ki so prihajale od nje, dosegla, da je naša ilustracija za otroke po estetski plati ujela korak s sočasnimi žanrskimi trendi v tujem založništvu, ki je na tem področju imelo dosti daljšo in uglednejšo tradicijo. To je tudi poglobilni razlog, zakaj sem v tem prispevku posvetil nekaj več pozornosti prav njenim uredniškim dosežkom v zvezi s slovensko slikanico.

Ni pa seveda mogoče kar obiti drobnih, a živahnih knjižic v zbirki *Čebelica*, ki je kmalu postala množična periodična knjižnica za najmlajše šolarje. V njej se srečujemo s pravljicami, ljudskimi basnami, ugankami, pesmimi, krajšimi pripovedmi klasičnih in sodobnih pisateljev. Knjižnica je bila tisti čas in je še danes zelo priljubljena pri mladih bralcih in tudi pri učiteljih, saj se drugače ne bi obdržala pri življenju vse od ustanovitve leta 1953 do današnjega dne. Uporabna je tako za vzgojne bralne namene (precej jih je natisnjenih v verzalkah), kot zaradi svojih različnih sporočilnih sestavin, ki so primerne za otroško dojetje.

Najpomembnejša leposlovna knjižna zbirka za otroke v uredništvu Kristine Brenkove pa je bila nedvomno *Cicibanova knjižnica*, katere zametki segajo že v leto 1949, ko so v njej izšle štiri knjige: Levstikov *Martin Krpan z Vrha*, pesmi Iga Grudna *Na Krasu*, *Pesem o življenju in svetu* Josipa Pavičiča in znamenita *Ježeva hiša* Branka Čopiča.

Kasneje se je zbirka seveda močno razmahnila in prinašala v svojem izboru knjižna dela domačih, jugoslovanskih in svetovnih pesnikov in pisateljev. Med njimi najdemo številna zveneča imena tujih in slovenskih klasikov, še več pa sodobnikov različnih generacij vse do najmlajših avtorjev, ki so v šestdesetih in sedemdesetih letih s svojimi knjižnimi izdajami, večinoma prvenci, tudi po motiviki in po estetski plati močno razgibali in poživili slovensko književno prizorišče za otroke. Navedel bom samo nekaj takšnih prišlekov, ki so s svojimi knjižnimi izdajami pripomogli k temu, da se je slovenska književnost za otroke in mladino zlagoma začela utrjevati v naši zavesti kot posebna literarna zvrst s svojimi estetskimi merili in več kot zgolj vzgojnim poslanstvom.

Med njimi izstopajo Vitomil Zupan, ps. Langus (*Potovanje v tisočera mesta*, 1956), Tone Pavček (*Velesenzacija*, 1961), Lojze Krakar (*Sonce v knjigi*, 1962), Lojze Kovačič (*Zgodbe iz mesta Rič-Rač*, 1962), Kajetan Kovič (*Franca izpod klanca*, 1963), Ela Peroci (*Za lahko noč*, 1964), Jože Snoj (*Lajna drajna*, 1971), Svetlana Makarovič (*Miška spi*, 1972) itd.

V zvezi z Zupanovo knjigo *Potovanje v tisočera mesta*, ki jo je imenitno ilustriral Maksim Sedej st., naj ob tej priložnosti povem, da jo imam za eno najlepših fantastičnih povesti v naši mladinski književnosti. Kar pa je še posebej presenetljivo, je to, da je nastala v obdobju, ko je pri nas v estetiki še vedno veljala trda doktrina socrealizma. Druga težava, ki je nastopila pri izdaji te knjige, pa je bila ta, da je Vitomil Zupan takrat sedel v arestu zaradi svojega vetrnjaškega in politično nesprejemljivega prestopništva, zato je o usodi knjige odločala višja partijska instanca, najbrž kakšna Ziherlova ideološka komisija pri CK.

Naposled je le prevladalo stališče, da knjiga lahko izide, vendar ne pod avtorjevim pravim imenom, pač pa pod psevdonimom Langus. Kot uredniški naslednik Kristine Brenkove sem v osemdesetih letih Zupanovo knjigo ponatisnil z njegovim pravim imenom in pri žiriji dosegel, da je dobila Levstikovo nagrado. To je bil samo eden od primerov, s kakršnimi so se morali v tedanjem času ubadati uredniki, ki so bili tudi na področju književnosti za otroke vseskozi pod budnim ideološkim očesom partije, še posebej, kadar je šlo za dela, v katerih je bilo mogoče zaznati kakršnekoli sestavine z versko vsebino.

O tem, da se takemu pritisku ni moglo izogniti niti ljudsko izročilo v pravljicah in pripovedkah, saj so bile legende in druge religiozno obarvane ljudske pripovedi takorekoč prepovedane za natis, priča tudi moja izkušnja v letu 1976 ob izidu korziških pravljic, ki so izšle pod naslovom *Mezinčica* v zbirki *Zlata ptica*. Ta zbirka, ki zagotovo predstavlja velik uredniški podvig, se je po zgledu tujih tovrstnih edicij porodila v glavi Kristine Brenkove in njenega kroga poznavalcev ljudskega blaga, na samem začetku pa našla oporo tudi v Ivanu Potrču kot souredniku. Knjižna zbirka pretežno ljudskih pravljic in pripovedi je začela izhajati leta 1956 in že v prvem letniku postregla s petimi knjigami v nakladi od 3000 do 4000 izvodov. To število izdanih knjig na leto se je z manjšimi ali večjimi odstopanji v posameznih obdobjih, vendar nepretrgoma nadaljevalo v vseh naslednjih letih. Leta 1987 je, kot rečeno, zbirka dosegla 100 knjig. Za ta jubilej je Kristina Brenkova izbrala »sto najlepših pravljic in pripovedk iz zbirke *Zlata ptica*«, ki so pod naslovom *Zlata ptica* in z ilustracijami Jelke Reichman izšle naslednje leto.

Najbrž si ni težko predstavljati, koliko poznavalcev in etnografskih strokovnjakov je s svojimi pobudami in nasveti, s spremnimi besedami in opombami sodelovalo pri vsebinskem oblikovanju te knjižne zbirke. Velikanski delež pa gre

tudi prevajalcem iz različnih svetovnih in nacionalnih jezikov, saj je bilo treba za prevod upoštevati čimbolj verodostojne izvornike ali pa, kadar je šlo za manjše etnične skupine, recimo iz Sovjetske zveze, Azije in Afrike, izvedenske izdaje v tujih jezikih. Zelo pomembna sestavina vseh teh knjig so bile tudi ilustracije, zato je pri zbirki po moji oceni sodelovalo vsaj 30–40 ilustratorjev, nekaj upodobitev pa je bilo prevzetih tudi po izvorniku ali iz drugih likovnih izročil, ki so se skladala z izborom v knjigah.

Vse to govori o tem, koliko tvornih uredniških energij je bilo potrebno vložiti v izdajanje takšne impozantne knjižne zbirke, ki je prvič v tolikšnem obsegu in s preišljenim uredniškim konceptom Kristine Brenkove prinašala pravljice in pripovedke z različnih koncev sveta v roke slovenskih bralcev.

Rekel bi, da je bilo celotno Kristinino uredniško delo zasnovano tako, kot da ima kot urednica ves čas za izhodišče besede, ki sem jih citiral na začetku tega zapisa. Namreč, da jo že od otroštva naprej žene k pravljicam želja, ki se izraža v iskanju in odkrivanju drugačnega sveta od tistega, v katerem živi. Ali drugače rečeno: njen eksistencialni položaj je tak, da sama sebe kar naprej išče v napetem, a ustvarjalnem razmerju med sanjami oz. fikcijo in resničnostjo.

To se kaže tudi v njenih lastnih pripovedih za otroke, v katerih na eni strani srečujemo spominske črtice, kjer prikazuje dogodke in doživetja iz svojega otroštva ali zgodnje mladostniške dobe (npr. *Prva domovina* (1973), *Moja dolina* (1996), *Tuja dežela* (2000) pa tudi v sporočilno zahtevnejši realistični zbirki črtic za mlade *Golobje, sidro in vodnjak* (1960), na drugi strani pa izrazito fantazijske pripovedi, ki se v svoji fakturi pretapljajo v pravljичno fantastiko. Taki sta *Deklica Delfina in lisica Zvirarepka* (1972) in *Srebrna račka – zlata račka* (1975), za kateri Marjana Kobe v spremni besedi k svojemu izboru kratke proze Kristine Brenkove, ki je izšla 2001 pod naslovom *Obdarovanja*, zapiše, da pomenita »vrh dosedanje iracionalne proze Kristine Brenkove in sodita med klasične slovenske zglede sodobnega pravljичnega žanra ...«

K temu ni kaj dodati. Morda le to: časi se spreminjajo, fantastika v pravljici, na Slovenskem pa tudi v današnji živi resničnosti nima ne konca ne kraja.